

INHOUD

DEEL 1 Reisgenoten

Medereizigers – Inleiding	11
Goose-watching	17
Hic, haec, hoc	28
Koeak	33
Vliegende huisdieren	37
Bloedverwantschap	42
Gods eenden	48
Broedzorg	51
Ezels en rozen	59
Natuurlijke historiën	71
Alleen op de wereld	75
Het geheime leven van de koe	79
Boom omduwen	87

DEEL 2 Over katten

De kat als kunstwerk	93
Vereerders van kennis	101
Tussen de boeken	102

Alles is kat	103
Een voortreffelijke kat	105
Bébert, de kat van Céline	106
Een poes zo groot als een mens	113
Schaduwtiiger	117
De goede kat Pangur	125
Trim	130
Mijn kat Jeoffry	135
Kliban, eine Verhaltenskunde	140
Poes in bed	145

DEEL 3 Op weg naar het einde

Achter de mythe	151
Lepels en spiegels	153
Si Broeang	160
De schildpad van Selborne	164
De hond als deken	170
Christopher en Hackenschmidt	174
Samen op weg door Frankrijk	178
Zielen zonder vleugels	186
Nabetrachting	191

DEEL 1

Reisgenoten

FOTO COQUILLE VAN BLERK

MEDEREIZIGERS – INLEIDING

Er zijn in onze cultuur een aantal gangbare manieren om naar dieren te kijken; de sporen daarvan zijn te vinden in de literatuur: dieren als caricaturen van mensen, als surrogaatkinderen, als levend speelgoed, als dienaars of werkslaven, als leermiddelen, als machines, als fabelwezens – ‘boodschappers’, ‘getuigen’, symbolen van de ziel – maar aan al deze opvattingen kleven in mijn ervaring valse sentimenten en stompzinnigheden. Er is eigenlijk maar één gezichtspunt dat aan min of meer verstandige criteria beantwoordt, en dat is het dier als medereiziger.

Dat is het aspect dat mij het meest aanspreekt. Ik denk aan het motto van Nijhoff's gedicht *Awater*: ‘Ik zoek een reisgenoot’ – dat geeft niet alleen een zekere strekking aan het gedicht, het is voor mijn gebruik ook toepasbaar als definitie van onze relatie tot dieren: nuchter, niet sentimenteel en toch liefdevol, praktisch en realistisch. Dieren zijn vreemde wezens met onbegrijpelijke preoccupaties, maar ze reizen met ons mee naar het onbekende, ze zitten in hetzelfde schuitje – in de woorden van Jane Goodall, ‘mens en dier delen hetzelfde lot’.

Dat maakt het tragische tot een gemeenschappelijke categorie voor mensen en dieren; ziedaar een inzicht dat in de literatuur pas aan het eind van de 19de eeuw een coherente vorm begint te krijgen. De schrijver die ik vereer als de eerste of in elk geval grootste die uit-

drukking gaf aan deze visie is Jules Renard (1864-1910), de schrijver van een bundel schetsen getiteld *Histoires naturelles*, voor het eerst verschenen in 1895: speelse en humeurige observaties over dieren, genoteerd in een droge, nuchtere stijl die soms aan Elsschot herinnert.

Uiteraard waren er voorlopers, beschrijvingen van het samenleven met een dier, zoals het Ierse gedicht 'Pangur Bán', van een monnik over zijn kat (9de eeuw), en de ode 'Mijn kat Jeoffry' van Christopher Smart (1760). Op deze teksten kom ik in dit boek terug, zoals ook op die van R.L. Stevenson, Hector Malot, L.F. Céline en enkele anderen. De visie op dieren bij deze schrijvers is niet meer alleen literaire conventie, het is ook een directe manier van zien, die voor het eerst niet antagonistisch is aan de wetenschap. Het is geen toeval dat het ontstaan van deze visie in de literatuur contemporair is met de dezer dagen honderdvijftig jaar geleden gepubliceerde Evolutietheorie van Darwin.

Je zou deze teksten misschien 'onliterair' moeten noemen, vergeleken bijvoorbeeld bij een werk als *Op Vleugels van de Ziel* (2007) van Ton Lemaire, een imposant boek van 428 blz. over vogels. Niet dat ik geen waardering heb voor Lemaire's vogelkunde en kennis van de wereldliteratuur, maar wat mij er in stoort is een boodschap van verhevenheid, van deel hebben aan het Hogere, iets dat in de plaats komt van gewoon goed schrijven, want een begenadigd stilist is Lemaire onder ons gezegd en gezwegen niet – dit in tegenstelling tot Jules Renard en de andere schrijvers die ik noemde.

Zo bevat Lemaire's vogelboek meer dan honderd verwijzingen naar de nachtegaal – en niet één naar de kip. Bij die constatering overviel mij een overrompelende liefde voor de kip – ook een vogel, ook met vleugels, maar niet van de ziel.

De foto van het konijn in de kinderwagen verleidde mij meteen, omdat het zo frappant het begrip medereizigers illustreert. Nu zijn daar wel meer afbeeldingen van: ik denk aan sommige prenten van Michael Sowa: mensen en dieren in een bootje op een onstuimige zee,

FOTO GANG FENG WANG, 1982

een meisje wandelend langs het water met een reusachtige levens-
echte beer. Maar de beelden van Michael Sowa zijn een *mixed blessing*,
er zijn er ook die ik niet kan waarderen. Dan zie ik liever de foto van
het Aziatische jongetje dat in slaap is gevallen tegen de flank van een
Indische os, een ongekunstelde illustratie van het begrip reisgenoten.
Of de aangrijpende foto van mensen, zo te zien vrijwillige brand-
weerlieden, die tijdens een watersnood een kat uit een boom hebben
gered.

Voorals deze laatste foto (van Cor de Kock) roept de vraag op wat
toch de verborgen banden zijn die mensen met dieren verbinden. Op
grond van welk psychisch besef, van welk abstract beeld in het brein,
voelen mensen zich geroepen niet zonder gevaar voor zichzelf een

FOTO COR DE KOCK

dier te redden dat anders ongetwijfeld ten dode opgeschreven zou zijn? Uit brandende huizen, uit diepe kloven, uit zinkende schepen: beelden uit de hel.

Een opmerkelijk feit is dat de betrokkenen het elkaar niet hoeven uit te leggen, er is een vanzelfsprekendheid die door iedereen wordt begrepen en die ook niet toegelicht hoeft te worden aan wie deze foto bekijkt. Dat is de verbondenheid waar ik in dit boek naar heb gezocht en die met een zekere humor wordt opgeroepen door de foto van de kinderwagen met het konijn. (Om eerlijk te zijn: wat mij ook verleidde was de nostalgische blik op een vooroorlogse kinderwagen, waar zo te zien bovendien nog aan geknutseld is: let op de porcelainen handvatten bij de kap, die zie je soms in Frankrijk nog als deurkruk, of als trekker bij de stortbak.)

Ik weet het: het is een beperking, of een tekortkoming, dat het in de literatuur die mij aanspreekt voornamelijk gaat om huis- en boerderijdieren – dieren wier reacties wij min of meer herkennen, ook al blijken ze au fond toch weer vreemd en raadselachtig. Er bestaat over dieren een astronomische hoeveelheid literatuur, van Aristoteles tot J.M. Coetzee, maar het motto van Nijhoff biedt uitzicht, voor mij in elk geval, op een tamelijk selecte verzameling teksten en beelden, die illustreren hoe diep geworteld de gedachte van medereizigers is.

De grote kwaliteit van Jules Renards schetsen over dieren is niet alleen de juistheid van zijn waarnemingen maar ook de humor. Waar het om gaat is dat er meestal een speciaal soort ongerijmdheid ontstaat wanneer diergedrag wordt vermenselijkt. Dat vermenselijken is vrees ik onontkoombaar, want zonder poging tot inleving is een dier een machine. Het vermenselijken lukt tot op zekere hoogte altijd wel, maar heeft als bijproduct gewoonlijk die bepaalde absurditeit waar alleen het gevoel voor humor raad mee weet. Dat is ook waar het meesterschap van Maarten 't Harts essays over dieren op berust, en ik herkende het ook weer in de aantekeningen van Frans van der Helm over het scheel kijken van vogels en viervoeters.

Het paradoxale is dat dit toch de meest rationele manier is om diergedrag te duiden: beter kan niet, onvolkomener wel. Het is wat ons in staat stelt om dieren lief te hebben; de humor onthult iets aandoenlijks in hun wezen, het brengt het in een vorm die een bepaalde aandoening veroorzaakt, ik bedoel liefde, zij het misschien niet bij iedereen. Een voorbeeld: het gedicht 'Geachte Muizenpoot' van F. ten Harmsen van den Beek, waarin een kat wordt vermenselijkt; zo wordt zij beschreven als 'mevrouwogige poezin' en aangesproken met de woorden 'zwijgzame zwakzinnige allerliefste'. Die woorden drukken de absurditeit uit die ik bedoel, en die tot gevolg heeft dat je je ten slotte aan zo'n beeld alleen maar weerloos kunt overgeven, ondanks het donkere geheim van wat er met haar kroost is gebeurd.

Het is ook onloochenbaar dat deze manier van zien voor een deel wortelt in een biologisch superioriteitsgevoel; er is dan in mijn ogen

ook een hiërarchie in: het geldt sterker voor zoogdieren dan voor slangen en kikkers, en bij de zoogdieren weer minder sterk voor exoten dan voor huisdieren. Maar het is daarbij tevens de enige manier van zien die niet strijdig is met een objectieve observatie van diergedrag. Aandacht en humor: die combinatie is kennelijk het fundament waar onze relatie met dieren in wortelt.

Wat mij ook telkens weer treft is hoe dierenliefde gesitueerd is in een wereld van onschuld, die om zo te zeggen vlak achter de horizon ligt. Dat is immers waar die aandoenlijke vorm van onnozelheid vandaan komt, die van de zwakzinnige allerliefste: uit het Paradijs, waar de leeuw ligt met het lam en het konijn met de kinderwagen, en de hond zijn kop door het kattenluikje probeert te steken.

Er is ook een zekere wederkerigheid: zoals Montaigne al opmerkte (*Essais, Livre II:12*) krijg je van tijd tot tijd even een vermoeden van hoe de dieren óns zien – hoe ook zij er geen touw aan vast kunnen knopen, hoe zij het ons naar de zin trachten te maken en dingen voor ons proberen te doen, wortelend in een totaal onbegrip; maar dat maakt dan weer dat je ze alleen nog maar dichter aan het hart wilt drukken en zweren dat je ze nooit in de steek zult laten: nooit, nooit, nu niet, en niet eerder dan wanneer je het definitieve afscheid moet nemen waarna je elkaar nooit meer terugziet.

Ziedaar trouwens wat mij ook bindt aan het wereldbeeld van schrijvers als Jules Renard: het besef dat er niets te verwachten is na de dood – niet voor dieren en niet voor mensen. Geen valse beloftes. Dat is wat ons bindt; er is alleen maar de gezamenlijke reis. Het bestaan van dieren is als een cadeau dat ons in de schoot wordt geworpen door Moeder Natuur; soms zelfs dieren die gelukkig lijken te zijn in onze nabijheid. Dat is een opoffering, een wonder, een overblijfsel uit een verloren Paradijs.